

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НАН УКРАЇНИ»**

**КОНФРОНТАЦІЯ ТА СПІВРОБІТНИЦТВО
В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Збірник наукових праць

За загальною редакцією С.В. Толстова

КИЇВ 2023

УДК 94(100)+327.3-327.8
ББК ТЗ(0)+Ф4
С-83

Рекомендовано до друку Вченою радою Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»
(протокол № 2 від 02.02.2023 р.)

Рецензенти:

Мироненко П.В. – доктор політичних наук;
Яковенко Н.Л. – доктор історичних наук, професор.

Редакційна колегія:

Толстов С.В., к.і.н., доц. (загальна редакція);
Фесенко М.В., д.політ.н., с.н.с.;
Лакішик Д.М., к.і.н., с.н.с.;
Мітрофанова О.О., к.політ.н., с.н.с.;
Луцак В.В., м.н.с.

Конфронтація та співробітництво в міжнародних відносинах: теорія і практика: збірник наукових праць / За заг. ред. канд. іст. наук, доц. С.В. Толстова. Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2023. 211 с.

Збірник присвячено дослідженню тенденцій міжнародних відносин та історичних аспектів міжнародної взаємодії країн світу. Автори статей збірника висвітлюють проблеми теорії і практики міжнародних відносин, перебіг факторів конфронтації та співробітництва у світовій політиці, процеси формування зовнішньої політики зарубіжних країн у ХХ – на початку ХХІ ст.

Розглянуто тенденції та прояви міжнародної конкуренції провідних держав на початку ХХІ ст., особливості зовнішньополітичного процесу у ФРН, Франції та Великій Британії, а також концептуальні аспекти міжнародних політичних процесів в умовах біполярної міжнародної системи другої половини ХХ ст.

УДК 94(100)+327.3-327.8
ББК ТЗ(0)+Ф4

Відповідальність за достовірність інформації та посилань, що містяться в опублікованих статтях, несуть автори.

Передрук дозволяється у разі точного посилання на автора і видання.

© Державна установа «Інститут
всесвітньої історії НАН України», 2023

ЗМІСТ

ЧАСТИНА I ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

<i>Мартинюк А.Ю.</i> Еволюція політики Європейського Союзу щодо російсько-української війни (2014-2022 рр.)	4
<i>Кривоніс Р.А.</i> Зовнішньополітичні стратегії урядів Ангели Меркель.....	15
<i>Толстов С.В.</i> Особливості формування концепції зовнішньої політики Франції (2017-2023 рр.)	27
<i>Іванов Д.І.</i> Європейська політика Великої Британії у постбіполярну добу (1990-2010 рр.)	54
<i>Цапко О.М.</i> Країни Центральної Азії в контексті зовнішньополітичних інтересів Російської Федерації	62
<i>Богданович І.І.</i> Імперська політика Росії: виклики та загрози для Білорусі	74
<i>Пошедін О.І.</i> Міжнародний порядок крізь призму війни Росії проти України: позиції КНР і США	84

ЧАСТИНА II ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

<i>Мартинюк А.Ю.</i> Теорія демократичного миру: між ідеалізмом і реалізмом.....	93
<i>Крупеня І.М.</i> Принцип справедливості та відновлення верховенства міжнародного права – вимога часу та необхідний інструмент покарання агресора	108
<i>Толстов С.В., Фесенко М.В.</i> Динаміка конфліктної взаємодії у відносинах США з СРСР та Росією: порівняльний аналіз	116
<i>Деменко О.Ф.</i> Греко-турецькі відносини у роки «холодної війни»	155
<i>Лакішик Д.М.</i> Внутрішні кризи в країнах Східної Європи в біполярний період у контексті європейської безпеки	164
<i>Луцак В.В.</i> Пакт Реріха як проект досягнення миру через культуру: від появи ідеї до підписання договору.....	181
Відомості про авторів	210

- to-break-gas-dependence-on-Russia-offers-Ukraine-military-tie.html (дата звернення: 24.03.2021).
38. Oettinger stellt Bedingung für russische Pipeline. *FAZ*. 2014. 1 Juni. URL: <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/europa/gasstreit-zwischen-moskau-und-kiew-oettinger-stellt-bedingung-fuer-russische-pipeline-12966141.html> (дата звернення: 24.03.2021).
 39. Weißbuch 2016. *Bundesministerium der Verteidigung*. URL: <https://www.bmvg.de/resource/blob/13708/015be272f8c0098f1537a491676bfc31/weissbuch2016-barrierefrei-data.pdf> (дата звернення: 24.03.2021).
 40. Ein neuer Aufbruch für Europa – Eine neue Dynamik für Deutschland – Ein neuer Zusammenhalt für unser Land. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. 19. Legislaturperiode. *Bundesregierung*. URL: <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/656734/847984/5b8bc23590d4cb2892b31c987ad672b7/2018-03-14-koalitionsvertrag-data.pdf> (дата звернення: 24.03.2021).
 41. Веркхойзер Н., Елкина А. Трамп у виступі перед прибічниками знову різко розкритикував Німеччину. *DW*. URL: <https://www.dw.com/uk/a-53887090> (дата звернення: 24.03.2021).
 42. Сааков В. Почему Германия не выделяет на оборону 2% своего ВВП. *DW*. URL: <https://www.dw.com/ru/a-44649632> (дата звернення: 24.03.2021).
 43. Войджер М. Збираються осінні хмари. *Тиждень*. URL: <https://tyzhden.ua/World/245479> (дата звернення: 24.03.2021).

УДК 327.4:327.5

Толстов С.В.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ФРАНЦІЇ (2017-2023 РР.)

Еволюція французької зовнішньополітичної концепції віддзеркалює мінливе становище країни в системі міжнародних відносин. Відіграючи важливу роль у європейському інтеграційному проєкті, Франція намагається зберігати традиційні атрибути впливу, включаючи активну роль у глобальній дипломатії, вплив у колишній Французькій Африці (Françafrique), присутність в Індійському і Тихому океанах, де зберігається значна кількість заморських островних володінь. Специфіка зовнішньополітичного позиціонування Франції полягає в поєднанні намірів виступати в якості політичного лідера континентальної Європи за збереження певних атрибутів глобальної великої держави.

За президентства Е. Макрона пріоритети французької дипломатії були зорієнтовані насамперед на зміцнення європейської стратегічної автономії в міжнародних відносинах та в оборонній сфері. Потенційні наміри та амбіції французького керівництва набагато перевищують реальні зовнішньополітичні можливості країні, включаючи претензії на європейське політичне лідерство, обстоювання європейської стратегічної автономії, співпрацю і конкуренцію з ФРН, спроби утримати роль на світовому ринку озброєнь тощо.

Впродовж останніх років зовнішньополітичні інтереси Франції були представлені в формі висунення та реалізації декількох зовнішньополітичних ініціатив, таких як Європейська ініціатива втручання (2018 р.) та проект Європейського політичного співтовариства (2022 р.). Російсько-українська війна стала важливим фактором, який суттєво вплинув на еволюцію концепції зовнішньої політики Франції, зокрема у таких питаннях, як ставлення до Росії, надання допомоги Україні та організація загальноєвропейського діалогу з найважливіших питань, включаючи стан європейської безпеки, проблеми енергетики та економічного розвитку.

Ключові слова: *Франція, зовнішньополітична концепція, європейська безпека, багатостороння дипломатія, війна, конфлікт, багатонаціональні сили.*

Tolstov S.V. Features of formation of the French foreign policy concept, 2017-2023.

The development of the French foreign policy concept reflects the peculiarities of the country's position in modern international interaction. While playing an important role in the European integration process, France is trying to maintain traditional trappings of influence, including an active role in global diplomacy, a dominant position in the former African colonies (Françafrique), and presence in the Indo-Pacific region, where it keeps a number of overseas island possessions. The specificity of France's foreign policy course lies in the combination of intentions to act as the political leader of continental Europe while maintaining certain attributes of a global major power.

During the presidency of E. Macron, the priorities of French diplomacy included the strengthening of European strategic autonomy in international relations and in the defence sphere. However, the potential intentions and ambitions of the French leadership far exceed the real foreign policy capabilities of the country, including claims for European political leadership, promotion of European strategic autonomy, cooperation and competition with Germany, attempts to maintain a role in the global arms market, etc.

The French foreign policy interests are presented in the form of promotion of several foreign policy initiatives, such as the European Intervention Initiative (2018) and the European Political Community project (2022). The Russian-Ukrainian war has become an important factor that significantly influenced the evolution of the concept of French foreign policy, in particular in such matters as relations with Russia, assistance to Ukraine and the organization of a pan-European dialogue on

the most important issues, including the state of European security, energy problems and economic development.

Keywords: *France, foreign policy concept, European security, multilateral diplomacy, war, conflict, multinational forces.*

Формування та втілення французької зовнішньополітичної концепції значною мірою обумовлені спробами зберігати статус країни як впливової глобальної держави та вимогами адаптації до мінливого міжнародного середовища. В практичній площині французька дипломатія намагається використовувати широкий спектр політичних, економічних, силових та культурних засобів, включаючи значні витрати на оборону і утримання іноземної військової присутності. Водночас участь країни у ЄС і НАТО загострює дисбаланс між глобальними амбіціями і реальними можливостями, що подекуди викликає невдоволення з боку партнерів і союзників.

25-й президент Франції Емманюель Макрон, який був обраний у другому турі на виборах 7 травня 2017 р. та здобув повторну перемогу на виборах 24 квітня 2022 р., прийшов до влади під гаслом оновлення та модернізації державної політики у руслі вимог XXI століття.

Політичні коментатори вважають Е. Макрона представником «постголлістського стилю» президентського правління. В його передвиборній програмі 2017 р. питання зовнішньої політики були викладені переважно у дусі прагматичного прагнення подолати наслідки фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., включаючи бюджетно-боргові дисбаланси в країнах єврозони, зниження конкурентоспроможності європейських економік та міграційну загрозу. Програма Е. Макрона закликала «побудувати Європу, яка нас захищає», а відтак спроможна дати спільну європейську відповідь на виклики XXI ст. у сфері безпеки, торговельних конфліктів, цифровізації, міграцій та зміни клімату [1].

Е. Макрон заперечував спроби політиків-популістів протиставляти Європу (європейську інтеграцію) та національний суверенітет, оскільки європейське будівництво спирається на договірно визначені повноваження наднаціонального характеру та міждержавне співробітництво. Спростовуючи традиційні суперечності європейської політики Франції, закладені в концепції голлізму, Е. Макрон пропонував «об'єднати народи Європи у міждержавну федерацію». За його логікою, така Європа зробить Францію сильнішою, а відновлення конкурентоспроможності французької економіки зміцнить позиції Франції у світі, а з ними – і міжнародний вплив ЄС у цілому. Пропонуючи подальшу конвергенцію країн-членів ЄС у сфері безпеки, Е. Макрон запропонував створити Європейський фонд оборони, спільний штаб для підготовки та проведення військових операцій, посилити захист зовнішніх кордонів Союзу, й, нарешті, сформувати «Раду безпеки» ЄС.

Зовнішня політика Е. Макрона вочевидь не обмежувалася сферою традиційних інтересів Франції й тяжіла до глобальних обширів. Президентство Е. Макрона було позначено низкою ініціатив, спрямованих на зміцнення європейської стратегічної автономії, активізацію військово-технічного

співробітництва, формування добровільних багатонаціональних військових структур поза межами ЄС і НАТО, й нарешті на розвиток загальноєвропейського діалогу.

Міжнародна політика Франції останнього десятиліття привертає значну увагу зарубіжних та українських дослідників. Серед новітніх робіт зарубіжних, переважно французьких авторів, присвячених зовнішній політиці та ініціативам Е. Макрона, слід відзначити праці Б. Долеза [2], М. Дюкло [3], І. Лассера [4], Г. Старка [5], Н. Уїтні [6], С. Федорова [7] та ін. Окремі аспекти президентства Е. Макрона та військової політики Франції висвітлено в ряді статей українських дослідників [8; 9; 10]. Утім, враховуючи роль Франції в сучасній європейській політиці, зміст і спрямування європейських ініціатив французького керівництва заслуговують окремого розгляду.

Мету статті становить аналіз мотивацій, факторів формування та суперечностей сучасної французької зовнішньополітичної концепції.

Розвиток французької зовнішньополітичної концепції

Франція, разом з ФРН, відіграє вкрай важливу роль у європейській політиці, моделюючи загальні тенденції та динаміку розвитку Європейського Союзу. Разом з тим, у середовищі французької політичної еліти тривалий час простежувалися змістовні протиріччя між прибічниками наголосу на реалізації національних цілей через інтеграцію та прихильниками традиції голлізму, які вбачали в інтеграції перешкоду для суверенітету та незалежного курсу на міжнародній арені. Зазначимо, що за часів Ш. де Голля (1958-1974 рр.) уряд Франції, посиляючись на загрозу послаблення суверенітету, стримував федералістські тенденції у розвитку Європейських Співтовариств. Франція блокувала розширення прав Європейського парламенту в бюджетній сфері і наполягала на закріпленні принципу однастайності при ухваленні рішень, які стосувалися життєво важливих інтересів окремих країн-членів ЄЕС. Водночас Франція виступала за об'єднання Європи на засадах загальноєвропейської конфедерації.

Наступники де Голля – Ж. Помпиду (1969-1974 рр.) і В. Жискара д'Естен (1974-1981 рр.) активізували участь Франції у європейській інтеграції, що сприяло «європеїзації» французької економіки, зростанню впливу Франції у рамках ЄС та посиленню суперництва з ФРН. На думку французьких дослідників, змістовний «розрив» з традицією голлізму стався лише з затвердженням постголлістського стилю правління під час президентства Н. Саркозі (2007-2012 рр.), який апелював до необхідності «оновлення» Франції [11, р. 565]. Постголлістський підхід до проблем внутрішньої та зовнішньої політики закріпився за президентства соціаліста Ф. Олланда (2012-2017 рр.).

Після відставки Ш. де Голля, в умовах «пізньої» біполярної міжнародної системи модифікована концепція «неоголлізму» ґрунтувалася на декількох базових принципах, зокрема:

- визнанні «європеїзму» в якості основного принципу цілепокладання, включаючи завершення будівництва європейського «Спільного ринку»,

відкрито сільськогосподарську політику та формування франко-німецького ядра;

- закріплення політичної приналежності до західного табору та Північноатлантичного союзу;

- продовження привілейованих відносин з ЄС з метою забезпечення європейської стратегічної рівноваги;

- збереження впливу в країнах «третього світу» з акцентом на франкофонну Африку, Середземномор'я та арабський схід, насамперед країни Леванту;

- активне використання статусу постійного члена Ради Безпеки ООН в якості дипломатичного інструменту;

- проведення власної культурної дипломатії [11, р. 10].

Як відзначав французький дипломат і дослідник М. Вайс, «якщо де Голль плекав планетарні амбіції», інтереси Ж. Помпіду більш виразно «обмежувалися Європою, Середземномор'ям, Африкою і Близьким Сходом» [11, р. 21]. Своєю чергою зовнішня політика Ж. Ширака (1995-2007 рр.) артикулювала наміри «добитися успіхів у Європейському Союзі, реформувати Атлантичний альянс та створити базові оборонні сили в Європі, зміцнювати солідарність між європейськими країнами, Середземноморським басейном та Африкою». При цьому політика Ж. Ширака, спрямована на зміцнення ролі Франції у світі, мала на меті впливати на перебіг міжнародних процесів «шляхом використання багатосторонніх дій через європейські структури та ООН», що спричинило дистанціювання у відносинах зі США [11, р. 29-30].

Постголлістська тенденція, до представників якої політичні оглядачі зараховують і Е. Макрона, успадкувала від голлізму такі організаційні властивості, як прагматизм і адаптивність, які були присутні і в політиці та ініціативах Н. Саркозі та Ф. Олланда. Другою ознакою спадковості можна вважати налаштування французьких президентів запобігати скороченню глобальної ролі та політичної ваги Франції. Свого часу Ш. де Голль переймався кризою колоніальної системи та відставанням Франції у розробці власної ядерної зброї (Франція стала четвертою країною після США, ЄСР і Сполученого Королівства, яка провела випробування ядерної зброї у 1960 р.). Н. Саркозі пов'язував спрямованість своєї політики з подоланням наслідків фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. Своєю чергою Е. Макрон обіцяв відновити конкурентоспроможність економіки, провести глибоке реформування ЄС, переглянути його функціональну модель і врегулювати кризу, яка обумовила вихід Сполученого Королівства зі складу Союзу та створила таку небезпеку, як загроза приходу до влади французького «Національного фронту».

В програмі першого терміну президентства Е. Макрона європейська проблематика переконливо займала центральне місце. Підхід до функціонування та перспектив розвитку ЄС включав наступні цілі:

- Запровадження двохшвидкісної моделі розвитку ЄС, включно з поглибленням політичної та економічної згуртованості країн єврозони аж до створення окремого бюджету для її країн-учасниць.

- Забезпечення «стратегічної автономії» ЄС шляхом посилення співпраці в безпековій та оборонній сферах.

- Впровадження інструментів колективної безпеки у відносинах між членами ЄС, включаючи зобов'язання щодо надання взаємної допомоги та спільного захисту.

- Посилення відповідальності країн-членів ЄС у разі порушення ними принципів і правил, закріплених в установчих договорах і рішеннях інтеграційних органів аж до покарання країн-порушниць шляхом застосування санкцій.

У сфері оборони та євроатлантичного співробітництва Е. Макрон пропонував збільшення військових видатків до 2% ВВП та активізацію боротьби з тероризмом, включаючи розробку «дорожньої карти» спільно з партнерами по міжнародній коаліції, створеній з метою боротьби проти ІДІЛ.

Визнаючи США одним із ключових партнерів Франції, Е. Макрон пропонував будувати відносини з Росією на засадах «вимогливого діалогу». Такий підхід передбачав продовження економічних санкцій проти РФ (включаючи координацію режиму санкцій зі США) поряд із заохоченням Росії до діалогу з врегулювання міжнародних конфліктів, зокрема в Україні, Сирії та Лівії.

В своїй програмній промові в Сорбонні (26 вересня 2017 р.) Е. Макрон висунув низку ідей та пропозицій, які позначили напрями його подальших ініціатив у сфері європейської інтеграції та перегляду моделі безпеки.

Основний зміст промови становили пропозиції Макрона про створення спільних європейських збройних сил та спільного оборонного бюджету, затвердження окремого бюджету для країн єврозони, започаткування загальноєвропейського агентства з надання притулку біженцям, створення у ЄС спільної прикордонної служби й розробки спільної оборонної стратегії [12].

В галузі безпеки та оборони ЄС основна теза полягала у необхідності ревізії досвіду Спільної політики безпеки та оборони (СПБО) та впровадження спільної європейської «стратегічної культури». До 2020 р. пропонувалося сформувати європейські сили швидкого реагування, утримання яких диктувало потребу в затвердженні оборонного бюджету та воєнної доктрини. Своєю чергою реагування на стихійні лиха мали б здійснювати спільні сили цивільного захисту.

З метою вдосконалення боротьби з тероризмом пропонувалося заснувати європейську академію розвідки та антитерористичну прокуратуру.

Докорінну реформу міграційної політики в межах спільного європейського простору мали забезпечувати централізована охорона кордонів та уніфікація правил надання захисту та притулку. При цьому біженцям мали б надаватися засоби для інтеграції, а особи, які б не мали права на притулок, підлягали примусовому поверненню до країн їх походження. Запропоноване Європейське бюро з питань притулку мало забезпечити уніфікацію баз даних та взяти на себе управління загальноєвропейською програмою з інтеграції біженців.

Ще більш радикальний характер мали ідеї, пов'язані з реформуванням ЄС. Вони передбачали заохочення процесів конвергенції, включаючи зближення моделей соціальної та податкової політики. Пропонувалося визначити обов'язковий для всіх країн ЄС «коридор» ставок податку на прибуток корпорацій, запровадити податки на фінансові операції, цифрову діяльність та викиди вуглецю, розробити спільні механізми контролю харчових продуктів для забезпечення продовольчої безпеки [12].

Оцінюючи результати першого року президентства Е. Макрона, МЗС Франції провело попередній аналіз реалізації ініціатив, окреслених у його «Сорбоннській» промові [13]. Серед найбільш успішних результатів роботи французької дипломатії були відзначені:

- Перші успіхи у запровадженні спільного оборонного бюджету ЄС. Таким зрушенням стало створення Європейського оборонного фонду, який фінансує дослідницькі проекти в галузі оборонно-промислового комплексу і розвитку військових технологій. В 2019 і 2020 рр. бюджет фонду становив по 1,5 млрд євро, а в бюджеті ЄС 2021-2027 рр. його сукупні видатки були передбачені в об'ємі 13 млрд євро.

- 25 червня 2018 р. було оголошено про створення Європейської ініціативи втручання, або Європейської інтервенційної ініціативи (ЕІ/ЕІ2). Початково про участь у цьому добровільному об'єднанні, створеному шляхом підписання листа про наміри, взяли дев'ять європейських країн, включаючи в тому числі Францію, Німеччину, Сполучене Королівство та Іспанію. В листі про наміри ЕІ2 визначалася як автономна ініціатива, окрема й незалежна від механізму Спільної політики безпеки та оборони ЄС та програми Постійного структурованого співробітництва (Permanent Structured Cooperation; PESCO), затвердженої Радою ЄС 11 грудня 2017 р. За визначенням МЗС Франції, мета ЕІ2 полягає в оперативному плануванні, встановленні зворотного зв'язку, спільному розгортанні та проведенні військових операцій за участю групи партнерів, створеної на добровільній основі.

- Ухвалено рішення про створення Європейської академії розвідки (ЕІА), покликаної сформувати спільну «розвідувальну культуру» серед держав-членів ЄС, включно з підвищенням освіченості європейських і національних установ з питань розвідки. Початок роботи академії був призначений на весну 2019 р. [13].

- З метою протидії терористичній пропаганді 12 вересня 2018 р. Європейська Комісія розробила законопроект про протидію розповсюдженню незаконного онлайн-контенту, включно з пропагандою тероризму. Нові правила містили запровадження моніторингу інтернет-контенту з метою виявлення осіб та організацій, які висловлюють співчуття до терористів, екстремістів та їх посібників. (Європарламент затвердив ці нормативи у квітні 2021 р., однак через багатоступеневу процедуру узгоджень нові правила набули чинності лише після затвердження Радою ЄС у 2022 р.) [14].

- Європейська Комісія підтримала французьку ініціативу про оподаткування доходів від цифрової діяльності, спрямовану на скасування пільгових умов для великих цифрових компаній.

- В рамках зустрічі лідерів Франції, Іспанії, Португалії, президента Європейської Комісії та європейського комісара з проблем кліматичної дії та енергетики в Ліссабоні 27 липня 2018 р. було ухвалено рішення про взаємодоповнюваність електричних мереж у районі Біскайської затоки. До 2025 р. передбачено будівництво інтерконекторів з метою об'єднання енергосистем суміжних країн [15].

- Суттєвим успіхом французької дипломатії стали домовленості Е. Макрона з канцлером ФРН А. Меркель, викладені у Мезеберзькій декларації «Відновлюючи європейські перспективи в сфері безпеки та добробуту» від 19 червня 2018 р. [16]. У цій франко-німецькій декларації мова йшла про плани запровадження з 2021 р. спільного бюджету країн єврозони, гармонізацію фіскальних регуляторів у найбільш розвинених країнах ЄС, завершення банківської реформи (формування банківського союзу) і реформи Європейського механізму стабільності. Перспективи поглиблення інтеграції у межах єврозони планувалося розглянути на саміті ЄС у грудні 2018 р. Окрім цього лідери Франції та ФРН домовилися продовжувати зближення рівнів ставок корпоративного податку та надати спільну підтримку директиві Європейської Комісії про гармонізацію корпоративної податкової бази в рамках ЄС.

Меншу ефективність мали французькі пропозиції про створення Європейських сил цивільного захисту та перетворення Європейського агентства прикордонної та берегової охорони (Frontex) на елемент наднаціональної інституціональної системи. Хоча Європейська Комісія надала цим ініціативам обережну підтримку, запропоноване Францією збільшення штату Frontex до 10 тис. службовців відкладено на 2024-2027 рр. Для порівняння, в 2017 р. штат Frontex становив 488, у 2019 р. – 750, у 2021 р. – 1400 осіб, а бюджет Frontex виріс з €333 млн у 2019 р. до €754,4 млн у 2022 р. [17].

На практиці діяльність штатного персоналу Frontex спирається на ресурсні можливості країн Шенгенської зони. Прикордонники та берегова охорона виконують повсякденне управління своїми ділянками зовнішніх кордонів держав Шенгенського простору. Залишається не вирішеним і дискусійне питання про надання Frontex більших повноважень щодо повернення нелегальних іммігрантів до їх країн походження. Принаймні досі рішення про те, яких іммігрантів слід висилати до країн походження, ухвалюють судові чи адміністративні органи відповідних держав-членів.

Епідемія COVID-19 суттєво загальмувала втілення французьких ініціатив, насамперед у питаннях розширення та зміцнення єврозони, і меншою мірою – у просуванні ідеї європейської стратегічної автономії. Тим не менше, обидві основні зовнішньополітичні ініціативи Е. Макрона, включаючи започаткування Європейської ініціативи втручання (2018 р.) та Європейського політичного співтовариства (2022 р.), були реалізовані на практиці. Зазначені проекти відображали претензії Франції не стільки на домінування в рамках ЄС, скільки спроби позиціонування в ролі загальноєвропейського політичного лідера.

Ініціативи та проекти у військовій сфері

План створення нового європейського військового об'єднання ґрунтувався на оцінках стану зовнішнього середовища ЄС як вкрай нестабільного, невизначеного та мінливого. В листі про наміри, підписання якого засвідчувало рішення окремих держав про участь у новій ініціативі, було відзначено, що Європа зіткнулася з найбільшою концентрацією проблем з часу закінчення «холодної війни» включно зі зростанням терористичної загрози, гострою міграційною кризою, вразливістю з південного напрямку – від Середземномор'я до регіону Сахель-Сахара, тривалою дестабілізацією на Близькому Сході аж до відновлення війни і демонстрації сили в формі військового втручання РФ у Сирії, стратегією залякування на східному фланзі та низкою стихійних лих. Стверджувалося, що з метою усунення цих «дестабілізуючих факторів» європейські держави «мають взяти на себе велику відповідальність за свою власну безпеку», що вимагає кращої координації зусиль і спроможності «ліпше прогнозувати, готувати, планувати та діяти разом, коли та де це потрібно» [18].

Така стратегічна оцінка мала мотивувати європейські держави, які усвідомлюють «спільні інтереси в галузі безпеки та бажають активно підтримувати зусилля співтовариства, у тому числі за допомогою нових ініціатив ЄС», до консолідації європейської стратегічної автономії та свободи у прийнятті рішень, так само як і до зміцнення НАТО, яке залишається основою колективної оборони.

Держави-учасниці ЕІ2 констатували намір підтримувати ефективний військовий потенціал, готовність і здатність до швидкого розгортання, спроможність «спільно діяти в різних сценаріях та форматах з реагування на потенційні конфлікти та кризи, що впливають на безпеку Європи». Відзначаючи прогрес у зміцненні європейської оборони, держави-учасниці характеризували ініціативу ЕІ2 як засіб посилення «колективної стратегічної відповіді» на наявні та потенційні загрози.

Вагома особливість ЕІ2 полягає у гнучкому й суто добровільному характері об'єднання, створеного з метою проведення військових операцій «для захисту інтересів європейської безпеки». При цьому учасники ЕІ2 декларували неупередженість до існуючих інституціональних структур – ЄС, НАТО, ООН або спеціальних (ad hoc) коаліцій [18].

На відміну від Сил реагування НАТО чи батальйонних бойових груп, які формуються і несуть чергування відповідно до рішень і домовленостей у рамках СПБО, створювані в межах ЕІ2 спільні військові контингенти не діятимуть на постійній основі. Вони виконуватимуть певні завдання у зонах напруженості та військових конфліктів, до яких не матимуть наміру втручатися США і НАТО, або діятимуть паралельно з іншими місіями.

Ініціатива ЕІ2 має суттєві організаційні особливості:

- Участь в ініціативі ЕІ2 була й залишається суто вибірковою. Підставою для участі слугує запрошення від Міністерства оборони Франції як країни-

ініціатора. Станом на 2022 р. у проєкті брали участь 11 країн-членів ЄС, Сполучене Королівство та Норвегія¹.

- Учасники ініціативи підтримали пропозицію Франції про створення координаційної структури у формі «легкого» постійного секретаріату на основі французького персоналу та офіцерів зав'язку країн-учасниць при Міністерстві оборони Франції. Основні ж регулятивні функції покладено на періодичні зустрічі на рівні міністрів.

- ЕІ2 не передбачає створення нових сил швидкого реагування. При ухваленні рішень про проведення військових операцій учасники ЕІ2 покладатимуться на вже існуючі сили швидкого реагування/втручання, власні структури військового забезпечення та мережу комунікацій.

- При проведенні власних операцій ЕІ2 не планується створення спільного централізованого командування, якому мали б підпорядковуватися залучені до них національні контингенти.

- Держави-учасниці ініціативи самі вирішуватимуть питання про участь у тих чи інших місіях та операціях.

Серед основних завдань і напрямків діяльності учасників ЕІ2 позначені:

- Поліпшення взаємодії країн-учасниць у чотирьох основних сферах, включаючи стратегічне прогнозування та обмін інформацією; розробку сценаріїв та планування; підтримку операцій; підвищення готовності (обмін досвідом та аналіз критичних проблем, що виникли).

- Сприяння поточним зусиллям країн ЄС у поглибленні співпраці в галузі оборони, зокрема в рамках PESCO, а також з реалізації «Концепції рамок країн» (Framework Nations Concept) НАТО з метою спільного напрацювання сил і спроможностей держав-членів за сприяння провідної, «рамкової» країни.

- Пошук способів вдосконалення європейської оборони. (Участь Данії в ЕІ2 мала враховувати застереження, які виключали участь цієї країни в СПБО. Ці застереження були скасовані за підсумками датського національного референдуму 1 червня 2022 р.).

- Сприяння забезпеченню цілей та виконанню проєктів PESCO з урахуванням національних юридичних обмежень і проблеми доступу третіх сторін. В подальшому учасники ЕІ2 працюватимуть над визначенням сфер співпраці, які можуть бути поєднані з існуючими проєктами PESCO або створити нові, наприклад, у галузі операційної підтримки [19; 20].

Хоча французька сторона заперечує закритий характер ЕІ2, до нового об'єднання не були запрошені країни Східної Європи, з якими Франція має значні розбіжності у поглядах на майбутнє європейської безпеки. До того ж, Е. Макрон, пропонуючи свою військову ініціативу як окрему і значною мірою паралельну НАТО і СПБО, вважає створення військового механізму максимально гомогенних у політичному відношенні європейських країн Західної та Північної Європи більш ефективним, аніж потенціал використання існуючих військових підрозділів ЄС, які формуються на тимчасовій основі й не

¹ Учасниками ініціативи ЕІ2 стали Бельгія, Данія, Естонія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Португалія, Сполучене Королівство, Фінляндія, Франція, Швеція.

мали практики бойового застосування за винятком незначної участі в антитерористичній операції в Сахелі.

Що стосується Німеччини, її уряд остерігався, що ініціатива E12 девальвує зусилля в рамках СПБО, зокрема ухваленого 2016 р. Європейського плану дій у галузі оборони [21] та програми PESCO, попередньо узгодженої Європейською Радою на саміті 22-23 червня 2017 р. Утім, запевнення французької сторони під час спільного засідання урядів Франції та ФРН у Мезеберзі (19 червня 2018 р.) схилили кабінет А. Меркель до підтримки французького проекту. Зі свого боку позиція уряду Сполученого Королівства віддзеркалювала намір зберегти свій статус провідного актора у відносинах європейської безпеки, що слугувало мотивацією до участі в безпекових проєктах континентальних європейських країн.

Внаслідок рішень, ухвалених упродовж останніх п'яти років в напрямку реалізації Спільної європейської політики безпеки та оборони (СПБО)², вимальовується доволі складна й кількоступенева структура. Вона включає:

- Європейський план дій у галузі оборони – загальний рамковий механізм оборонного планування, запроваджений з метою виконання завдань «Глобальної стратегії» ЄС, затвердженої в червні 2016 р.

- Координований щорічний оборонний огляд (CARD), мета якого полягає в оцінці боєготовності та наявних ресурсів, який ґрунтується на оглядах держав-членів. Цей механізм передбачає огляд стану оборони ЄС, забезпечення співпраці та визначення можливостей спільної роботи, спрямованої на поліпшення узгодженості оборонної діяльності на кооперативній основі. З часом цей напрям передбачає поступову синхронізацію та взаємну адаптацію циклів планування національної оборони та практики розвитку можливостей всіх країн ЄС.

- Управління військового планування та підготовки (Military Planning and Conduct Capability, MPCSS) – постійний оперативний штаб військового стратегічного рівня для військових операцій за участю до 2500 військовослужбовців (однієї бойової групи, розгорнутої згідно рішень в рамках Спільної політики безпеки та оборони ЄС).

- Європейське оборонне агентство (European Defence Agency, EDA), яке надає державам-учасницям підтримку у покращенні їх оборонних можливостей завдяки європейській співпраці. Агентство надає сприяння міністерствам

² До 2022 р. повну або вибіркочу участь в ініціативах і структурних органах, пов'язаних з реалізацією Спільної політики безпеки та оборони, брали 26 держав-членів ЄС, окрім Данії, яка не була учасницею СПБО. За підсумками референдуму в Данії 1 червня 2022 р. більшість виборців підтримали приєднання цієї країни до Спільної політики з безпеки та оборони ЄС. За скасування положення про неучасть Данії в СПБО (defence opt-out) проголосували 66.87%, проти – 33.13% учасників референдуму. Винятки (opts-out), які стосувалися неучасті Данії в окремих сферах діяльності та законодавства ЄС, були сформульовані в Единбурзькій угоді від 12 грудня 1992 р., ухваленій лідерами країн ЄС з метою усунення перешкод, які виникли при ратифікації Маастрихтського договору 1992 р. на національному референдумі в Данії 2 червня 1992 р.

оборони країн ЄС, які висловлюють готовність брати участь у спільних проектах.

- Європейський фонд оборони (European Defence Fund, EDF). Забезпечує співфінансування спільних європейських проектів у сферах оборонних досліджень і розвитку потенціалу. Фонд розпочав роботу 1 січня 2021 р. з загальним узгодженим бюджетом на період 2021-2027 рр. у €7,953 млрд (у поточних цінах).

- Програму PESCO, яка не передбачає обов'язкової участі держав-членів ЄС та дозволяє їм гнучко визначати участь у різних проектах, подібно до практики посиленої співпраці (enhanced cooperation), яка застосовується в інших сферах спільних політик ЄС.

Подальші події лише зміцнили готовність країн-учасниць E12 до розвитку окремих форм безпекової співпраці. Такий настрій панував під час наради міністрів оборони у Стокгольмі 25 вересня 2021 р. В контексті хаотичного виходу військ США з Афганістану та створення окремого військового партнерства AUKUS мова йшла насамперед про зміцнення військового потенціалу європейських країн. За словами тодішньої міністра оборони Франції Ф. Парлі, «падіння Кабула та погано підготовлене виведення військ з Афганістану були дуже складними моментами. Ми пересвідчилися, що ми – члени НАТО та Європейського Союзу – не маємо координації. Я також хотіла б згадати партнерство AUKUS, яке було оголошено без будь-яких консультацій того ж дня, коли відбувся запуск європейської стратегії розширення впливу в Індо-Тихоокеанському регіоні. Ці події доводять те, що ми знаємо давно. Європа повинна говорити сама за себе, Європа повинна діяти для себе – заради безпеки наших громадян» [22].

Одним із перших заходів у рамках E12 стала морська патрульна операція в Ормузькій протоці (European Maritime Awareness in the Strait of Hormuz, EMASoH). Вихід США з ядерної угоди з Іраном у травні 2018 р. спричинив різке зростання напруженості в зоні Перської затоки. Після серії вибухів на танкерах та затримання Іраном британського судна влітку 2019 р. тодішній президент США Д. Трамп оголосив про військово-морське патрулювання протоки. В рамках власної операції Sentinel з патрулювання Ормузької протоки США направили до регіону авіаносну групу. Британський уряд підтримав ініціативу Д. Трампа й надіслав свої військові кораблі. Уряд ФРН, підозрюючи США в навмисному провокуванні конфлікту з Іраном, закликав ЄС направити до регіону європейську спостережну місію. Зі свого боку уряд Франції запропонував організувати патрулювання протоки європейськими багатонаціональними силами, до яких увійшли вісім країн ЄС (Бельгія, Данія, Греція, Італія, Нідерланди, Німеччина, Португалія та Франція), включаючи шість учасників E12 [23].

Військовий компонент місії, яка поширюється на Перську та Оманську затоки і Ормузьку протоку, отримав назву операція Agenor («Агенор»). Її оперативний штаб перебуває на французькій військово-морській базі в Абу-Дабі (ОАЕ), а командування місією почергово виконують країни-учасниці.

Показово, що в першій половині 2021 р. Франція передала функцію командування Данії, яка на той час не брала участі у СПБО ЄС [24].

Французький уряд обстоював подвійну, військову та дипломатичну роль місії EMASoH, яка мала забезпечити нагляд і активну військову присутність у регіоні. Найскладнішим аспектом в узгодженні позицій країн-учасниць були правила застосування військової сили, аби не спровокувати пряме військове зіткнення з Іраном. Станом на січень 2020 р. операція під егідою E12 досягла повної оперативної готовності – набагато швидше, ніж це зазвичай займає підготовка військових місій та операцій у рамках СПБО. Таке швидке оперативне розгортання операції стало можливим переважно завдяки наданій Францією інфраструктурі та системі командування.

Оцінюючи досвід взаємодії європейських країн у сфері безпеки та оборони поза межами НАТО доцільно відрізнити два основних напрямки. Перший напрям стосується створення спільних загальноєвропейських інститутів, які й досі за інерцією часто позначаються як «ініціативи», спрямовані на підвищення рівня військової підготовки та обороноздатності ЄС та його держав-членів. Попри стандартне членство держав-учасниць у ЄС, їх участь у цих інститутах військово-оборонного характеру має гнучкий характер і передбачає вибірккову участь окремих держав у тих чи інших програмах, місіях та операціях. Другий напрям стосується «горизонтальних» проектів на кшталт E12, які не підпорядковані керівним органам і командно-штабним установам ЄС.

Окрім цього правила СПБО ЄС дозволяють участь у військових і спостережних місіях та операціях третіх країн. Їх залучення до місій та операцій фіксується рамковими угодами (framework participation agreements, FPA), які реалізують інститут партнерства в рамках СПБО (CSDP Partnerships). За даними на 2021 р. такі угоди мали В'єтнам, Йорданія, Боснія і Герцеговина, Австралія, Колумбія, Південна Корея, Чилі, Грузія, Молдова, Північна Македонія, Албанія, Нова Зеландія, Сербія, США, Чорногорія, Туреччина, Канада, Україна, Ісландія та Норвегія. Рамкові угоди забезпечують юридичну і політичну основу для залучення партнерів без надання їм повноважень у плануванні, стратегічному керівництві та командуванні.

В своїх висновках від 18 травня 2017 р. Рада ЄС підтвердила обов'язок держав-членів «розвивати більш стратегічний підхід СПБО» у співпраці з партнерами, які поділяють цінності ЄС і можуть зробити свій внесок у місії та операції. При цьому морська безпека була відзначена як бажана галузь для розширеної співпраці з регіональними державами, яка має сприяти ефективності операцій та місій СПБО.

Щодо залучення третіх країн Військовий комітет ЄС висунув чотири основних умови, включаючи укладення рамкової угоди та угоди про безпеку інформації з ЄС, добрі стосунки, спільні цінності та принципи. У якості третіх країн до військово-морської операції EUNAVFOR «Атланта» долучалися Колумбія і Південна Корея (партнери СПБО), а також ВМС Японії та Індії, які не мають рамкових угод з ЄС про участь у СПБО [25, р. 7].

Утім, успіх супроводжував далеко не всі французькі ініціативи, спрямовані на зміцнення європейської стратегічної автономії. Серед найбільш суттєвих перешкод слід відзначити розбіжності з урядами ФРН – насамперед за канцлерства А. Меркель, адже урядові кола ФРН були схильні розглядати оборонну спроможність ЄС як додаток до безпекових гарантій НАТО і допоміжний аргумент у діалозі з США. Уряд Франції зазнав невдачі у спробі перевести операцію французьких військ «Бархан» (2014-2022 рр.) в африканських країнах регіону Сахель у загальноєвропейський формат. Фактично Франція почала антитерористичну операцію у Малі ще в 2013 р. На прохання урядів Нігерії та Малі, з метою придушення ісламістських терористичних організацій була створена оперативна група французьких військ. На місцевому рівні французькі війська мали спиратися на підтримку об'єднаних сил G5-Sahel у складі підрозділів з Буркіна-Фасо, Мавританії, Малі, Нігеру та Чаду.

Згодом Франція оголосила про початок місії спеціального призначення «Такуба» в історичній області Ліптако. Військова операція мала поширюватися на суміжні території Буркіна-Фасо, Нігеру і Малі. На підтримку цієї ініціативи 27 березня 2020 р. висловилися міністри оборони Бельгії, Данії, Естонії, Нідерландів та Португалії. Окрім французьких військових, в операції під головуванням Франції брали участь невеликі підрозділи з інших європейських країн, зокрема Естонії, Чехії та Швеції. Розглядалася можливість залучення додаткових контингентів з Румунії, Португалії та України. Однак вже влітку 2021 р., внаслідок військових невдач і зростання антифранцузьких настроїв у регіоні, Е. Макрон прийняв вимушене рішення про завершення операції «Бархан», а згодом, 17 лютого 2022 р., оголосив і про завершення операції «Такуба». Діяльність оперативної групи «Такуба» в Малі була припинена з 30 червня 2022 р. Приводом для виведення французьких військ з Малі стало погіршення відносин з місцевими властями, які виявляли все більшу зацікавленість у співпраці з Туреччиною й до певної міри з Росією. Водночас французька військова присутність збереглася у Нігері та Чаді, з якими Франція продовжує військову співпрацю [26].

Не менші труднощі спіткали спроби Франції утриматися в ролі впливового гравця в Азії та Індо-Тихоокеанському регіоні. Як відзначає французька дослідниця С. Пажон, створення нового військового союзу AUKUS між Австралією, Сполученим Королівством і США «стало справжнім шоком для Франції» [26]. Реагуючи на раптове розірвання контракту на поставку 12 підводних човнів для Австралії, МЗС Франції вдався до відкликання «для консультацій» послів у Канберрі та Вашингтоні. Створення AUKUS суттєво змінило правила гри в Індо-Тихоокеанському регіоні, ускладнивши спроби Франції зберігати військову присутність у регіоні.

Зацікавленість у збереженні політичної та військової присутності в Франції у Тихому та Індійському океанах пояснюється наявністю низки французьких володінь, які включають заморські департаменти, автономні спільноти і території з особливим статусом, на яких мешкає бл. 1,5 млн осіб. Їх цінність для французького уряду неабиякою мірою пояснюється значним

обсягом виключної морської економічної зони у 9 млн км², що обумовлює доступність французьких військово-морських сил і 8 тис військовослужбовців.

Основні інтереси Франції у регіоні полягають у продовженні співпраці з провідними регіональними партнерами (Японією, Індією, Австралією, Новою Зеландією). Франція зацікавлена в участі у проведенні спільних військово-морських навчань з учасниками об'єднання QUAD (Чотирьохстороннього діалогу з безпеки). Роль Франції в Індо-Тихоокеанському регіоні значною мірою залежить від врегулювання претензій та нормалізації відносин з Австралією.

Інший стратегічний напрям стосується побудови зв'язків з мережею середніх держав, які зацікавлені у дистанціюванні від американсько-китайського антагонізму [27]. Серед них особлива увага приділяється партнерству з країнами АСЕАН, такими як Індонезія, Малайзія та Філіппіни. Утримуючи позиції в акваторії Індійського та південній частині Тихого океанів, уряд Франції претендує на провідну роль у формуванні стратегічного підходу ЄС до Індо-Тихоокеанського простору.

Проект Європейського політичного співтовариства

Розглядаючи ЄС як потужного актора світової економіки, французькі урядові експерти не схильні перебільшувати реальні можливості міжнародно-політичного впливу європейського інтеграційного об'єднання. Принаймні в політичній риторичі Е. Макрона чітко простежується усвідомлення дистанції між реальними і потенційними можливостями тієї ролі, яку ЄС відіграє у світовій політиці. Саме цим, на наш погляд, обумовлені регулярні заклики Е. Макрона до європейської стратегічної автономії, яка неможлива без суттєвого підвищення ефективності роботи інтеграційних органів ЄС, включаючи перехід до голосування кваліфікованою більшістю при ухваленні рішень, збільшення військової спроможності та посилення інклюзивності у відносинах з сусідами.

Якщо попередні ініціативи Е. Макрона стосувалися насамперед реформування СПБО, підвищення оборонного потенціалу ЄС і його країн-членів та посилення внутрішньої гомогенності Союзу, спрямованість і зміст його промови на заключному засіданні Конференції про майбутнє Європи (Страсбург, 9 травня 2022 р.) стосувалися надання нового імпульсу європейській ідеї та піднесення політичної ролі європейського інтеграційного центру.

Як і в «Сорбоннській» промові (2017 р.), Е. Макрон наполягав на тому, що внутрішня згуртованість ЄС має створити необхідні передумови для підвищення ролі Союзу в міжнародному балансі. Відтак однією з центральних тем його виступу в Страсбурзі стали інституціональні питання. Е. Макрон заявив, що хоче докорінно переглянути правила голосування у Раді ЄС й підтримує пропозицію Європарламенту про скликання конституційного конвенту для перегляду установчих договорів ЄС. За його словами, проведення глибоких реформ у ЄС неможливе без внесення змін до Маастрихтського договору в питаннях функціонування єдиної валюти і грошової політики,

внесення змін до Шенгенської угоди з приводу скасування прикордонного контролю на внутрішніх кордонах ЄС, а також відмови від принципу консенсусу в Раді ЄС при ухваленні рішень з багатьох нагальних питань [28].

В своєму матеріалі, присвяченому ініціативам Е. Макрона, німецький журнал *Der Spiegel* поставив під сумнів імовірність їх реалізації почасти й тому, що реформування правил ЄС вимагатиме застосування складної та громіздкої процедури. Згідно чинних нормативів правом вносити пропозиції для зміни установчих договорів ЄС можуть скористатися уряди окремих країн, Європарламент і Європейська Комісія, після чого вони передаються главам держав та урядів країн-членів і національним парламентам. Якщо глави держав та урядів простою більшістю голосів погодяться з запропонованими поправками, має бути скликаний з'їзд з представників національних парламентів, глав держав та урядів, Європарламенту і Єврокомісії. Такий з'їзд (або конституційний конвент) може одногосно ухвалити рекомендації з проекту імовірних поправок до договорів, після чого поправки мають бути схвалені у відповідності до національних конституцій [29].

Така процедура виглядає набагато складнішою, ніж традиційна практика попередньої кулуарної підготовки проектів договорів з їх наступним затвердженням на міжурядових конференціях та подальшою ратифікацією відповідно до національних практик країн-членів. До того ж одногосне схвалення поправок делегатами конституційного конвенту видається взагалі нереалістичним, особливо на тлі розбіжностей національних урядів з багатьох питань права, судочинства, соціальної та зовнішньої політики. Окрім цього, скасування права вето означатиме скорочення повноважень національних урядів і парламентів, що тлумачиться як вкрай чутливе й небажане з точки зору багатьох політиків у країнах ЄС.

Запропоновані Е. Макроном внутрішні реформи у межах ЄС дістали підтримку з боку глави Єврокомісії У. фон дер Ляйен, президента Європейського парламенту Р. Мецоли, тодішнього прем'єр-міністра Італії М. Драгі та деяких інших політиків, однак зустріли відсіч з боку урядів 13 країн-членів ЄС, включаючи Данію, Польщу, Чехію, Румунію. Уряди більшості країн північної та східної Європи виступили з колективною заявою, в якій висловили аргументовані заперечення. В заяві йшлося про те, що Конференція про майбутнє Європи не ставила за мету внесення змін до установчих договорів (хоча, задля об'єктивності слід зауважити, що мандат конференції не мав заздалегідь визначених параметрів чи обмежень).

Супротивники проекту реформ стверджували, що «в нас вже є Європа, яка працює» [29]. Отож малося на увазі, що чинні інтеграційні структури виконують покладені на них функції, і для досягнення кращих результатів у їх роботі нема потреби проводити інституціональні реформи, які тлумачилися як непотрібні чи передчасні.

Відтак стає очевидним, що через відсутність згоди урядів половини держав-членів ЄС план Е. Макрона з проведення внутрішніх реформ і подальшого поглиблення інтеграції зазнав невдачі. Водночас його заклик до всіх країн континенту зробити внесок у створення «суверенної, єдиної,

демократичної та амбітної Європи» зустрів позитивний відгук. Розглядаючи ЄС як ядро консолідації європейських країн, Е. Макрон запропонував створити нову рамкову структуру – Європейське політичне співтовариство (European Political Community).

Смисл цієї ініціативи полягає у скликанні на регулярній основі широкого загальноєвропейського форуму, який зможе об'єднати країни всієї географічної Європи навколо загальноєвропейських цінностей та інтересів. Окрім країн-членів ЄС, до нової спільноти пропонувалося включити європейських економічних партнерів ЄС, країни, які прагнуть вступити до європейського інтеграційного блоку та Сполучене Королівство, яке нещодавно вийшло з його складу.

Назва ініціативи Е. Макрона була запозичена в одного з політичних проєктів, які обговорювалися на ранніх етапах європейської інтеграції. Перший план створення Європейського політичного співтовариства виник у 1952 р. Тоді Асамблея Європейського об'єднання вугілля та сталі, що включала 6 держав Західної Європи, підготувала проєкт договору про створення однойменної повноформатної інтеграційної спільноти федеративного типу. До неї передбачалося включити країни Західної Європи, якщо ті висловлять готовність взяти участь у цьому утворенні. Тодішній проєкт ЄПС передбачав об'єднання вже існуючого Європейського об'єднання вугілля та сталі (ЄОУС) та планованого Європейського оборонного співтовариства (ЄОС). У рамках ЄПС мали діяти парламент і підзвітна парламенту наднаціональна виконавча влада. В складі парламенту ЄПС передбачалися дві палати – Асамблея («Палата народів»), що мала обиратися прямим голосуванням виборців, та Сенат, членів якого мали призначати національні парламенти. У 1950-х рр. проєкт ЄПС був відхилений. Питання безпеки були залишені переважно в компетенції НАТО, і меншою мірою – Західноєвропейського союзу, а економічна інтеграція віднесена до компетенції Європейського економічного співтовариства, яке з 1 листопада 1993 р. було трансформовано в Європейський Союз.

По версії Е. Макрона, ініціатива Європейського політичного співтовариства має відображати дві складові:

- Відродження «загальноєвропейської ідеї» шляхом залучення до співпраці всіх європейських держав у межах і поза межами ЄС.
- Намір зберегти співпрацю та комплекс зв'язків у сфері безпеки зі Сполученим Королівством, яке вийшло з ЄС та апробує самостійну роль у міжнародному балансі.

Е. Макрон також зробив особливий акцент на участі України, яка «з її боротьбою та сміливістю» вже є «членом нашої Європи, нашої родини, нашого союзу». При цьому він зазначив, що для приєднання України до ЄС потрібен час. Тому створення ЄПС видається «розумним рішенням», яке дозволить створити «певну рамкову структуру», що відповідатиме справжнім загальноєвропейським інтересам [30].

Е. Макрон навмисно вочевидь оминув питання про перспективу членства України в ЄС, яка визначатиметься з урахуванням результатів російсько-української війни, оцінку супутніх економічних втрат, умов політичного

врегулювання, джерел і масштабів допомоги на повоєнне відновлення української економіки та інфраструктури [31].

Стосовно Великої Британії Е. Макрон акцентував на важливості збереження та почасті відновлення повноцінного діалогу з Лондоном щодо узгодження стратегічних планів і продовження військово-політичного співробітництва. На його думку, такий діалог з британським керівництвом легше вести не від імені європейських інтеграційних структур у Брюсселі, а на міжурядовому рівні – у рамках запропонованого Е. Макроном «вільного та рівноправного» діалогового формату [32].

Французька сторона представляла ЄПС як широкий формат діалогу на рівні глав держав та урядів, який має засвідчити готовність країн Європейського континенту використовувати механізми колективної взаємодії для вирішення спільних проблем і викликів у сферах що становлять взаємний інтерес: безпеки, стабільного розвитку, захисту критично важливої інфраструктури, боротьби з кіберзагрозами та дезінформацією, енергетичної стійкості, зближення молоді країн континенту, міграційного співробітництва, координації дій з основних регіональних питань та підтримки у відновленні України [33].

Пропозиція Франції дістала підтримку на засіданні Європейської Ради у Брюсселі 23-24 червня 2022 р. Керівники країн ЄС схвалили пропозицію Е. Макрона, призначивши проведення загальноєвропейської наради на 6 жовтня, напередодні неформального саміту ЄС у Празі.

Запрошення на саміт отримали лідери держав та урядів 44 країн Європи. Крім 27 держав-членів ЄС, на форум було запрошено керівників 17 держав, які не входять до ЄС. Серед них – країни, які вже подали заявки на вступ до Союзу (Чорногорія, Північна Македонія, Україна, Молдова), країни Західних Балкан (потенційні кандидати в члени ЄС), а також Норвегія, Швейцарія, Ісландія, Ліхтенштейн, Велика Британія, Туреччина, Грузія, Вірменія, Азербайджан та Ізраїль.

На першу зустріч загальноєвропейської наради у новому форматі зі зрозумілих політичних причин не були запрошені Російська Федерація та Білорусь. Це дозволяє розглядати проект Європейського політичного співтовариства як пряму альтернативу нинішнім загальноєвропейським організаціям – Раді Європи та ОБСЄ, котрі в умовах великомасштабної європейської війни виявили свою недієздатність.

Президент Європейської Ради Ш. Мішель особливо відзначив, що на першому етапі участь у форумі в закритому режимі мали взяти лише лідери запрошених держав, що забезпечувало відверту й конфіденційну дискусію.

Фактичними організаторами форуму стали Франція та Чехія як країни, які почергово головує у Раді ЄС протягом 2022 р.

За підсумками інавгураційної зустрічі ЄПС його цілі можна сформулювати наступним чином:

- Нова рамкова структура створюється з метою організації відвертого діалогу між керівниками переважної більшості країн Європи, які дотримуються демократичних цінностей (окрім Росії та Білорусі).

- ЄПС має стати постійно діючою платформою політичного співробітництва на рівноправній основі між країнами ЄС (які становлять ядро європейської системи) та іншими країнами Європи – членами Єдиної європейської економічної зони, країнами-кандидатами та іншими периферійними партнерами, які не входять до Союзу.

- ЄПС має сприяти обговоренню пріоритетних питань, які стосуються безпеки та стабільності на Європейському континенті.

Політичний вимір ЄПС

Ідея Європейського політичного співтовариства – пряма реакція на кризу європейської безпеки та деградацію існуючих загальноєвропейських інститутів, таких як Рада Європи та ОБСЄ. Участь Туреччини та Великої Британії робить ЄПС прямою альтернативою Раді Європи.

Новий форум не має дотичності до питань розширення ЄС і не повинен розглядатися як його альтернатива. Натомість в ініціативі Е. Макрона акцент зроблено на політичній консолідації країн Європи у її географічних обшарах, що видається цілком актуальним на тлі російсько-української війни та усвідомлення європейськими політиками хиткості й вразливості ліберального міжнародного порядку.

Як стверджували українські журналісти, ініціатива Е. Макрона викликала в МЗС України занепокоєння, що створення ЄПС загальмує розширення Європейського Союзу. Однак у ході консультацій з МЗС Франції Київ домовився про «дипломатичний розмін»: українська сторона погодилася не перешкоджати скликанню саміту ЄПС, а політичне керівництво Франції зняло перешкоди для надання Україні статусу кандидата у члени Євросоюзу. Е. Макрон підтримав надання Україні статусу кандидата в члени ЄС й переконав канцлера ФРН О. Шольца зайняти аналогічну позицію [34].

З точки зору збігу політичних умов, ініціатива Е. Макрона була висунута у зручний час, зустрівши готовність політичних кіл європейських країн розпочати обговорення широкого спектру проблем європейської безпеки, включаючи російсько-українську війну (очевидний пріоритет), вірмено-азербайджанський конфлікт, проблеми контрольованих Росією анклавів у Грузії та Молдові, кризові ситуації на Балканах, у Лівії та Сирії. Під час саміту обговорювалися й «нові підходи» до проблем енергетики, інфраструктури, охорони здоров'я, економічної солідарності [35].

На етапі підготовки саміту ЄПС та після його завершення європейські політики сформулювали бачення цілей, порядку денного та очікуваних результатів діалогу. Так, канцлер ФРН О. Шольц висловив побажання, аби в рамках нового форуму ЄС обговорював з державами-партнерами питання безпеки, енергетики та боротьби з глобальним потеплінням.

Серед пріоритетів ЄПС Е. Макрон акцентував увагу на зміцненні енергетичного суверенітету Європи та глибокому реформуванні енергоринку ЄС, у тому числі на основі спільних франко-польських ініціатив. При цьому Е. Макрон виявляв прихильність до максимального розширення обривів загальноєвропейського політичного співробітництва. За його словами, Європі

потрібна структура, яка допоможе розвивати співпрацю у сферах геополітики, енергетики, інфраструктури та транспорту з країнами, з якими неможлива така тісна інтеграція, як усередині ЄС.

Успіх ініціативи ЄПС прямо залежав від участі Туреччини та Великої Британії. Участь у саміті турецького президента Р.Т. Ердогана залишалася під питанням у зв'язку з загостренням військової напруженості у відносинах Туреччини з Грецією та Кіпром. Проте, Р.Т. Ердоган не лише взяв участь у саміті, але й використав його для максимального просування своїх політичних інтересів. У Празі Ердоган провів прес-конференцію, на якій аргументував ключове значення Туреччини для ЄС та всього Європейського континенту. Позицію Р.Т. Ердогана віддзеркалюють наступні тези:

- «Туреччина незамінна у подоланні викликів, що стоять перед ЄС, а також у переосмисленні ролі (цієї) спільноти на світовій арені».

- Європейське політичне співтовариство не має становити альтернативу політиці розширення ЄС. Політичні кола Туреччини очікують, що ЄПС «зміцнить наші відносини з ЄС і зробить внесок у процес нашого членства в блоці».

- ЄС не повинен озиратися на інтереси та амбіції деяких країн (тобто Греції та Кіпру). За словами Р.Т. Ердогана, єдиним ключем до врегулювання на Кіпрі є визнання міжнародного рівноправного статусу Турецької республіки Північного Кіпру. При цьому офіційно анексувати цю територію Туреччина не збирається.

- З приводу угод з Україною та РФ про зерновий коридор у Чорному морі Р.Т. Ердоган підкреслив, що продовження постачання зерна «служить інтересам народу України, Європи та всього світу». Російські добрива можуть постачатися в інші країни через Туреччину. Загалом Чорноморський зерновий коридор та обмін полоненими між Росією та Україною стали важливими дипломатичними успіхами Туреччини, досягнутими попри значні труднощі.

- Туреччина блокує заяву Швеції на вступ до НАТО через претензії, пов'язані з діяльністю небажаних курдських організацій, які «загрожують безпеці Туреччини». Допоки у Швеції проходять марші «терористичних організацій», а їхні представники будуть присутні у шведському парламенті, ставлення Туреччини до Швеції «не буде позитивним».

- Порядок денний переговорів Туреччини з ЄС включає не тільки взаємні претензії, а й низку актуальних тем, таких як постачання енергоносіїв (транспортування газу), міграції, припинення агресії Росії проти України та роль Туреччини у цьому процесі [36].

Уточнення зовнішньополітичних акцентів в умовах російсько-української війни

Ряд програмних заяв Е. Макрона упродовж 2022-2023 рр. дозволяє окреслити деякі новітні аспекти і деталі французької зовнішньополітичної концепції. У виступі на форумі з безпеки Globsec (Братислава, 31 травня 2023 р.), Е. Макрон проголосив позицію Франції щодо України, Росії, країн

Східної Європи, ролі НАТО, а також перспектив європейської стратегічної автономії:

- Україна сьогодні захищає Європу. Тому «Україні треба запропонувати відчутні й надійні гарантії безпеки» (щось «між безпекою, що надається Ізраїлю, та повноцінним членством» у НАТО), «надати засоби для запобігання будь-якій новій (російській) агресії та включити її до надійної архітектури безпеки» [37].

- Треба всіма засобами допомогти Україні провести ефективний контрнаступ. «Ми маємо активізувати наші зусилля, тому що те, що відбудеться протягом найближчих кількох місяців, дає шанс для міцного миру».

- Франція мала приділяти більше уваги країнам Східної Європи, які попереджали про агресивні наміри Росії перед вторгненням в Україну. Надалі не повинно бути розділення між «Старою Європою» та «Новою Європою», включно з розбіжностями між східними та західними членами ЄС щодо таких питань, як Росія.

- Росія зазнала очевидних невдач у війні, включаючи вступ Фінляндії до НАТО та втрату легітимності на світовій арені. «Війна далека від завершення, але ясно, що Україну не завоювати. ... Те, що мало бути “спецоперацією”, вже є геополітичним провалом». Водночас, за словами Е. Макрона, країни Європи мають активно протидіяти інформаційним кампаніям РФ, яка використовує інформаційне поле, аби грати на втомі від війни та послаблювати підтримку України [38].

- Оскільки «наша географія не зміниться», Росія «завжди буде сусідом Європи. ... Не можна жити, наче між нами океан». Тому слід «побудувати простір, який дасть нам можливість – без будь-якої наївності – мирно співіснувати з Росією» у перспективі. Москва повернеться на міжнародну арену після того, як «настане стійкий мир на умовах Києва відповідно до міжнародного права».

- Основним пріоритетом у ситуації, що склалася, є «закінчити цю війну побудовою сталого миру». Важливо зберігати діалог з Росією для вирішення конфлікту, адже Заходу слід спілкуватися «з тими лідерами, які є, навіть якщо завтра вам доведеться судити їх у міжнародному суді».

- Коментар про «смерть мозку» НАТО у грудні 2019 р. був зумовлений розколом усередині цього блоку між Туреччиною та низкою інших держав. Однак В. Путін «розбудив НАТО найсильнішим електрошком».

- «Європейська оборонна політика – важлива складова НАТО. Це єдиний засіб, який дозволить забезпечити довіру в довгостроковій перспективі. ... В майбутньому європейці повинні мати власні можливості захистити себе і вміти вибудовувати відносини з сусідами».

- З огляду на внутрішньополітичну конкуренцію у США, «європейський стовп оборони в НАТО є незамінним». Тому Європа має розбудовувати власну оборонну промисловість, а не лише покладатися на захист з боку США, внесок яких у стримуванні Росії був вирішальним. На теперішньому етапі Європа потребує більших «суверенних можливостей» в енергетиці, технологіях та

військовій сфері (з огляду на домовленості, досягнуті у березні 2022 р. на саміті ЄС у Версалі).

- Європі слід брати безпосередню участь у договорах з контролю над озброєннями між США та РФ, які стосуються скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь, а також ракет середньої та меншої дальності. Європа була відсутня в цих угодах «тоді, коли вирішувалося питання її безпеки Ми, європейці, повинні бути суб'єктами цих угод, які забезпечують нашу безпеку і створюють рамки на майбутнє. Якщо ми делегуємо це іншим – Росії, США чи будь-кому ще, то ніколи не станемо переконливим учасником процесу».

- Аби стати активним учасником майбутніх переговорів з контролю над озброєннями, Європа має забезпечити собі можливості для «завдання удару в глибину». Це потребує гармонізації європейської військової промисловості, що «посилить нашу безпеку й надасть перевагу на майбутніх переговорах» [39, 40].

Серед проблемних аспектів програми Е. Макрона слід відзначити негативне ставлення політичних кіл східних країн ЄС до його сподівань на ефективність діалогу з Москвою, а також критику відносин між Францією та Китаєм. Останнє зауваження стосується згоди долучити китайську дипломатію до переговорів по Україні та небажання приєднатися до безпекових зобов'язань по Тайваню, що тлумачиться французьким керівництвом як загроза втягнення Європи у конкуренцію за глобальне домінування між США та КНР.

Висновки.

1. Зовнішньополітичне позиціонування Е. Макрона віддзеркалює специфіку міжнародно-політичного становища Франції як впливової європейської держави зі значними елементами глобального впливу. Статус Франції підкріплений такими чинниками, як місце постійного члена Ради Безпеки ООН, володіння ядерною зброєю, претензії на політичне лідерство в ЄС, друга за обсягом після США мережа дипломатичних місій (246 посольств і консульств та 21 представництво в міжнародних організаціях), третє місце в світовому експорті озброєнь, активна публічна дипломатія та культурна політика.

Однак, на наш погляд, навряд чи доцільно шукати мотивації ініціатив Е. Макрона в ідейній спадщині голлізму попри очевидну схожість чи навіть спадковість окремих елементів його зовнішньополітичної концепції.

2. Серед принципів акцентів та ідей зовнішньої політики Франції за президентства Е. Макрона слід відзначити наступні:

- корінний елемент концепції становить зміцнення європейської стратегічної автономії, що передбачає посилення згуртованості та розвиток спільної військової спроможності країн ЄС;

- запропонований проект реформ у ЄС спрямований на зміцнення його економічного потенціалу та поглиблення інтеграції у бік фінансово-економічного та політичного союзу;

- претензії на політичне лідерство в ЄС тісно пов'язані з франко-німецькими відносинами та союзницькими зобов'язаннями, які суттєво залежать від ступеня взаєморозуміння на рівні перших осіб та урядів;

- ставка на зміцнення ЄС розглядається як запорука зміцнення позицій Франції на міжнародній арені;

- заклики до розвитку європейського оборонного потенціалу обумовлені поглибленням суперечностей між США та ЄС та сумнівами у практичній дієздатності НАТО як військово-політичного союзу;

- позиція щодо Росії полягає у необхідності збереження у перспективі можливостей для відновлення певного рівня діалогу від імені Франції та ЄС, що вимагає розвитку сучасного європейського військового потенціалу.

3. З цього переліку вочевидь випадає ініціатива Е. Макрона, пов'язана з відродженням загальноєвропейської ідеї в формі «Об'єднаної Європи» у континентальних масштабах. У цьому контексті ми, схоже, маємо справу з певною підміною понять, адже політична суб'єктність в «Об'єднаній Європі» (без урахування Росії та Білорусі), окрім існування локальних угруповань всередині ЄС, неминуче трансформується у дві «осьові лінії»: ЄС – Велика Британія і ЄС – Туреччина. З точки зору Франції, континентальна Європа може розглядатися як опосередкована зовнішня оболонка для реалізації впливу європейських інтеграційних структур, позиція яких, своєю чергою, відбиватиме провідну роль Франції в рамках тандему з ФРН або у зв'язці з Італією.

4. З точки зору військово-політичного виміру європейської безпеки, Європейське політичне співтовариство вочевидь не зможе відігравати провідну роль, адже моделювати архітектуру безпеки в європейському / євроатлантичному просторі неможливо без участі США і НАТО, а також без з'ясування підсумків російсько-української війни та ролі Росії в повоєнному балансі сил. Натомість дискусія в рамках ЄПС може стосуватися насамперед загальноєвропейських політичних, економічних і правових аспектів. Своєю чергою військові питання європейської безпеки неминуче потребуватимуть діалогу між ЄС і США. Як стверджують автори доповіді RAND Corporation (2021 р.), присвяченої проекту Європейської стратегічної автономії, ЄС і США ще не вичерпали можливості взаємного партнерства. Діалог між ними допоможе уникати ускладнень і непорозумінь, а сприятливе ставлення до європейської стратегічної автономії в оборонній сфері з боку США принесе користь усім учасникам і партнерам, включаючи ЄС, США і НАТО. При цьому конструктивні відносини між НАТО і ЄС вимагають чіткого формулювання цілей ЄС, узгодження переліку загроз і розмежування сфер відповідальності [41].

5. Абстрагуючись від проблем військової безпеки, можна відзначити ряд змістовних і нормативних аспектів, які визначають особливості проекту Європейського політичного співтовариства у його теперішньому вигляді:

- Організатори першого саміту ЄПС у Празі не планували перетворення ЄПС на чергову міжнародну структуру, що матиме інституційні механізми (секретаріат, робочі групи, комісії тощо) й не планували погодження підсумкового комюніке, яке вважається стандартним результатом більшості

багатосторонніх нарад. Натомість підсумки дискусії на саміті Е. Макрон, як ініціатор цього заходу, підводив одноосібно [42]. Узгоджений на початковому етапі організаційний формат було збережено й під час проведення другого саміту ЄПС у Кишиневі (1 червня 2023 р.).

- Ухвалення якихось рішень у межах ЄПС виглядає проблематичним, адже в настільки широкому складі важко дається узгодження рішень з реальним впливом на політику. Висловлювалися припущення, що якщо формат ЄПС збережеться, згодом він може перетворитися на платформу для «зустрічей та переговорів» у рамках загальноєвропейського форуму демократичних країн. Зазначимо, що такий підхід до певної міри збігається з початковими цілями Ради Європи як організації, яка була покликана сприяти політичній та соціально-економічній гомогенності країн Західної Європи після закінчення Другої світової війни.

- На думку більшості французьких оглядачів, заявка України на членство в ЄС, яку Київ подав невдовзі після початку російського вторгнення, стала прямим стимулом для висування ініціативи ЄПС як проекту відновлення загальноєвропейської ідеї за нових кризових умов.

- Підтекст проекту ЄПС полягає у необхідності підвищення ролі, статусу та стабільності країн Європи в умовах загострення глобальної конкуренції та суперництва основних центрів сили та багатосторонніх інтеграційних об'єднань. Й хоча ЄПС не стане новим «інститутом влади» у міжнародних відносинах, його появу можна розглядати як симптом певного перерозподілу реальних факторів впливу у загальноєвропейському контексті. Поява нового загальноєвропейського діалогового формату вказує на посилення ролі міждержавних консультацій і, до певної міри, – на звуження ролі європейських інтеграційних інституцій, включаючи Раду ЄС і Європейську Комісію.

Список використаних джерел і літератури:

1. Macron E. Une Europe qui protège les Européens. *Programme «En marche»*. Élection présidentielle – 27 avril et 7 mai 2017. 30 p. URL: <https://en-marche.fr/emmanuel-macron/le-programme/europe>
2. Dolez B., Fretel J., Lefebvre R. Introduction générale. La science politique mise au défi par Emmanuel Macron. *L'entreprise Macron*. Grenoble : Presses universitaires de Grenoble. 2019. P. 9-17.
3. Duclos M. La France dans le bouleversement du monde. Paris : Editions de l'Observatoire, 2021. 320 p.
4. Lasserre I. Macron, le disrupteur - La politique étrangère d'un président antisystème. Paris : Editions de l'Observatoire, 2022. 269 p.
5. Stark H. France-Allemagne: reliance sur le fond de divergences. *Macron, an I. Quelle politique étrangère?* Gomart T., Hecker M., dir. *Etudes de L'IFRI*. IFRI, avril 2018. P. 37-39.
6. Witney N. Macron and the European Intervention Initiative: Erasmus for soldiers? ECFR. Commentary. 22 May 2018.

- https://www.ecfr.eu/article/commentary_macron_and_the_european_intervention_initiative_erasmus_for_sold
7. Федоров С.М. Европейский проект Макрона: четыре года спустя (французские планы и реалии Евросоюза). *Современная Европа*. 2021. № 5. С. 69-79.
 8. Мітрофанова О.О. Військова політика Франції та співробітництво з Україною. *Французька модель державності: політичний, економічний, соціальний і правовий аспекти* : монографія / відповід. ред.: Н.О. Татаренко, С.С. Троян, О.І. Шаповалова. К. : Дипломатична академія України при МЗС України, 2015. С. 333-365.
 9. Мітрофанова О.О. Франція: блискавичний триумф Е. Макрона. *Бінтел*. 2017. № 2(6). С. 41-45.
 10. Толстов С.В. Фактор Макрона: політична технологія чи нова фаза європейської політики? *Зовнішні справи*. 2017. № 5. С. 6-8.
 11. Vaisse M. La puissance ou l'influence? La France dans le monde depuis 1958. Paris : Fayard, 2009. 649 p.
 12. Initiative for Europe. Sorbonne speech of Emmanuel Macron - Full text / English version. 26 septembre 2017. URL: <http://international.blogs.ouest-france.fr/archive/2017/09/29/macron-sorbonne-verbatim-europe-18583.html>
 13. Progress in European projects: One year after President Macron's Initiative for Europe speech (26 September 2018). *Ministry for Europe and Foreign Affairs. France Diplomacy*. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/europe/news/article/progress-in-european-projects-one-year-after-president-macron-s-initiative-for>
 14. European Commission. Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council on Preventing the Dissemination of Terrorist Content Online. [COM(2018) 640 final], 12 September 2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52018PC0640>
 15. Second energy interconnection summit: Lisbon declaration is signed. *Directorate-General for Energy. European Commission website*. 27 July 2018. URL: https://commission.europa.eu/news/second-energy-interconnection-summit-lisbon-declaration-signed-2018-07-27_en
 16. Meseberg Declaration - Renewing Europe's promises of security and prosperity. *Elysee*. 19 June 2018. URL: <https://www.elysee.fr/front/pdf/elysee-module-1980-en.pdf>
 17. Benoit R.J. Frontex to become 10,000 strong EU border force. *ETIAS.info*. URL: <https://www.etias.info/frontex-become-10000-strong-eu-border-force/>
 18. Letter of intent concerning the development of the European Intervention Initiative (EI2). *Bundesministerium der Verteidigung*. June 25th, 2018. URL: <https://www.bmvg.de/resource/blob/25706/099f1956962441156817d7f35d08bc50/20180625-letter-of-intent-zu-der-europaeischen-interventionsinitiative-data.pdf>
 19. Koenig N. The European Intervention Initiative: A look behind the scenes. *Jacques Delors Institut – Berlin. Policy Brief*. 27.06.2018. URL:

- <https://www.delorscentre.eu/en/publications/detail/publication/the-european-intervention-initiative-a-look-behind-the-scenes>
20. Mills C. The European Intervention Initiative (EII/EI2). *The House of Commons Library*. Briefing Paper, No. 8432. 23 September 2019. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-8432/>
 21. European Commission. European Defence Action Plan. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions. COM(2016) 950 final. Brussels, 30.11.2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0950&from=en>
 22. Gritsay Y. Без США: ЕС укрепляет внутреннее сотрудничество в оборонной сфере. *Euronews*. 25/09/2021. URL: <https://ru.euronews.com/2021/09/25/eu-cooperation-talks>
 23. European Maritime Awareness in the SoH (EMASOH): political statement by the governments of Belgium, Denmark, France, Germany, Greece, Italy, the Netherlands, and Portugal (20 January 2020). *Ministry for Europe and Foreign Affairs*. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/europe/news/article/european-maritime-awareness-in-the-soh-emasoh-political-statement-by-the>
 24. Gain N. Denmark Takes Lead Of Europe's Operation AGENOR. *Naval news*. 15 Jan 2021. URL: <https://www.navalnews.com/naval-news/2021/01/denmark-takes-lead-of-europes-operation-agenor/>
 25. Laïci T., Stanicek B., Pichon E. Charting a course through stormy waters. The EU as a maritime security actor. *European Parliamentary Research Service*. Briefing. PE 689.342. February 2021. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689342/EPRS_BRI\(2021\)689342_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689342/EPRS_BRI(2021)689342_EN.pdf)
 26. Arslan F.E., Asgarli A. Завершение операции «Бархан» как попытка Макрона выйти из тупика. *Anadolu Agency*. 13.06.2021. URL: <https://www.aa.com.tr/ru/мир/завершение-операции-бархан-как-попытка-макрона-выйти-из-тупика/2272174>
 27. Пажон С. AUKUS, ИТР и роль Франции: Fluctuat nec Mergitur. 27 сентября 2021. URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/aukus-itr-i-rol-frantsii-fluctuat-nec-mergitur/>
 28. Дрямина Н. Изменение договоров Евросоюза: кто за, кто против и почему? *Euronews*. 10/05/2022. URL: <https://ru.euronews.com/my-europe/2022/05/10/eu-video-web-treaty-change-explainer>
 29. Euro, Schengen, Einstimmigkeitsprinzip – Macron stellt EU-Regeln infrage. *Der Spiegel*. 09.05.2022. URL: <https://www.spiegel.de/ausland/emmanuel-macron-wirbt-fuer-eu-verfassungskonvent-a-bb74c87e-8dc1-47f5-9c58-717375e9c750>
 30. Макрон пропонує створити новий формат європейської співпраці, відкритий для України і Британії. *Європейська правда*. 9 травня 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/05/9/7139123/>

31. Неверова А. Макрон не верит в быстрое вступление Украины в Евросоюз. *Deutsche Welle*. 09.05.2022. URL: <https://www.dw.com/ru/makron-ne-verit-v-bystrooe-vstuplenie-ukrainy-v-es/a-61739879>
32. Lory G. Для чего создаётся Европейское политическое сообщество? *Euronews*. 06/10/2022. URL: <https://ru.euronews.com/my-europe/2022/10/06/eu-explainer-political-community>
33. Европейское политическое сообщество. *Дипломатия Франции - МИД Франции*. 19 окт. 2022. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/ru/politique-etrangere/europe/la-communaute-politique-europeenne/>
34. Сидоренко С. Между Молдовой и Сербией. Зачем Киев согласился на новый формат ЕС и как он будет работать. *Европейская правда*. 6 октября 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2022/10/6/7148171/>
35. Askeroğlu S. The European Political Community: A New European Order in the Absence of Russia? *Ankara Center for Crisis and Policy Studies*. 12/10/2022. URL: <https://www.ankasam.org/the-european-political-community-a-new-european-order-in-the-absence-of-russia/?lang=en>
36. Yusupov A. Турция – ключевая страна для Евросоюза. Президент Эрдоган выступил на пресс-конференции в рамках саммита Европейского политсообщества в Праге. *Anadolu Agency*. 06.10.2022. URL: <https://www.aa.com.tr/ru/политика/турция-ключевая-страна-для-евросоюза-/2704864>
37. Президент Франции высказался за «осязаемые и надежные гарантии безопасности» для Украины. *Radio France Internationale*. 31/05/2023. URL: <https://www.rfi.fr/ru/европа/20230531-президент-франции-высказался-за-осязаемые-и-надежные-гарантии-безопасности-для-украины>
38. Rose M. Macron tells Eastern Europe - we should have listened to you over Russia. *Reuters*. May 31, 2023. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/frances-macron-offers-mea-culpa-eastern-eu-nations-russia-2023-05-31/>
39. France's Macron urges 'tangible' NATO security guarantees for Ukraine. *Euronews with AFP*. 01/06/2023. URL: <https://www.euronews.com/2023/05/31/frances-macron-urges-tangible-nato-security-guarantees-for-ukraine>
40. Сотников Д. Макрон призвал дать Украине "надежные" гарантии безопасности. *Deutsche Welle*. 31.05.2023. URL: <https://p.dw.com/p/4S1kw>
41. Retter L. et al. European Strategic Autonomy in Defence. Transatlantic visions and implications for NATO, US and EU relations. *RAND Corporation*. RR-A1319-1. 2021. 90 p. DOI: <https://doi.org/10.7249/RAA1319-1>
42. Déclarations du Président de la République lors de la conférence de presse à l'issue du premier Sommet de la Communauté politique européenne. *Elysee*. 6 octobre 2022. URL: <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2022/10/06/sommet-de-la-communaute-politique-europeenne-a-prague>